

РОЗВИТОК РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Досліджено ринок страхування як одного з інструментів фінансової безпеки держави. Встановлено, що вітчизняний ринок страхування, незважаючи на високі темпи зростання за десятиріччя, за кілька останніх років погіршив показники свого розвитку та поки що не став ефективним важелем фінансової безпеки. Підкреслено, що український ринок страхування лише розпочав формуватися, не є досить капіталізованим і послуги зі страхування є високими за вартістю для пересічного громадянина та господарюючих суб'єктів.

Постановка проблеми

Сучасні тенденції глобалізації фінансової сфери, що проявляються через створення європейської валютної системи, формування світових комп'ютерних мереж, посилення ролі фінансових установ, які характеризують свою діяльність як транснаціональних корпорацій, фінансові, політичні та енергетичні кризи сприяють появі нових непередбачених наслідків, які мають як позитивний, так і негативний вплив на розвиток економік окремих держав. Вважається, що страхування є одним з необхідних елементів ринкової інфраструктури, тісно пов'язане з ринком засобів виробництва, ринком капіталів, цінних паперів, праці та робочої сили та може слугувати ефективним механізмом фінансової безпеки. Завдяки саме такому інструменту можна говорити про ефективний механізм для запобігання, відшкодування збитків, завданих як майновим, так і особистим об'єктам. Адже, як показує досвід розвинених країн, саме страхування сприяє збереженню досягнутого рівня життя для громадян, зменшує збитки суб'єктів господарювання у разі виникнення ризиків, на рівні держави виступає інструментом, завдяки якому відшкодовуються навіть і катастрофічні ризики. Розвиток ринку страхування як однієї зі складових фінансової безпеки України є важливою економічною проблемою та потребує постійного моніторингу з боку як науковців, так і практиків.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Система фінансової безпеки в Україні лише розпочала формуватися із прийняттям відповідних нормативних документів [9, 10]. До недавнього часу поняття «безпека» досліджувалося фахівцями у сфері внутрішньої та зовнішньої безпеки держави та стосувалося загроз порушення цілісності її кордонів, втручання у внутрішні засади політики, тобто майже не стосувалося економічної сфери. З розвитком ринкових засад у літературі термін «економічна безпека» з'явився в кінці 80-х років, пізніше – як її окрема складова виділяється і фінансова безпека [2, 6, 7]. Нині продовжується процес формування окремих

дефініції та складових фінансової безпеки. Над цим працюють такі вітчизняні науковці: Л.С. Шевченко, О.І. Барановський, М.М. Єрмошенко, В.І. Мазуренко, С.І. Юрій, В.М. Федосов, В.В. Кузьменко [1, 3, 8]. Вони вивчають основні категорії економічної безпеки, виокремлюють її індикатори та рівні, складові, значення окремих її елементів у загальній структурі управління державою. Незважаючи на вагомий внесок у розвиток цієї складової фінансової науки, нині майже не виділено значення ринку страхування у фінансовій безпеці нашої держави. Як показує досвід зарубіжних країн з розвиненими економічними системами, створення дієвих схем страхування дає змогу подолати наслідки несприятливих техногенних, екологічних, природних катастроф, соціальних ризиків та стати одним з ефективних інструментів системи ризик-менеджменту. Тому, використовуючи показники діяльності страхових компаній, визначимо місце ринку страхування як однієї зі складових фінансової безпеки України.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес формування ринку страхування як однієї зі складових фінансової безпеки. При проведенні аналізу стану ринку страхування використано економіко-статистичний метод дослідження. Для визначення місця ринку страхування у системі фінансової безпеки застосовано абстрактно-логічний метод. Інформаційною базою дослідження стали офіційні дані про діяльність страховиків в Україні, що надаються Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Результати досліджень

Нині в економічній літературі можна зустріти досить багато точок зору щодо категорії «фінансова безпека». Але вперше засади розвитку фінансової безпеки були закладені в Конституції України, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. В ній чітко зазначено, що справою всього українського народу, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, є забезпечення її економічної та інформаційної безпеки (ст. 17) [5]. Однак система фінансової безпеки як елементу економічної – у нашій державі лише починає формуватися. Під фінансовою безпекою розуміємо такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю внутрішніх та зовнішніх негативних чинників (загроз), здатність цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інструментів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання та населення у цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [3, с. 33].

Одним з інструментів фінансової безпеки є створення та функціонування ринку страхування. Такий ринок формується у більшості держав світу у складі фінансового та є однією зі складових економічної безпеки. Адже завдяки єдності

трьох форм страхового захисту: централізованих, децентралізованих фондів та фондів страхових компаній – створюється система страхування, метою якої є подолання наслідків несприятливих подій та відшкодування збитків. В Україні ринок страхування представлений як централізованими фондами, основними з яких є соціальні, так і резервними фондами підприємств, організацій та фондами окремих страхових компаній. Саме на останніх зосередимо свою увагу, адже у функціонуванні таких фондів зацікавлена держава, маючи змогу перекладати функцію захисту на установи, які спеціалізуються на послугах з відшкодування збитків. Результати діяльності вітчизняних страхових компаній та їх кількість представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Кількість страхових компаній в Україні та основні показники їх діяльності у 2007–2009 рр.

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. до 2007 р., ±
Кількість страховиків	446	469	450	+4
<i>в т. ч. страхові компанії «non-life»</i>	381	397	378	-3
<i>страхові компанії «life»</i>	65	72	72	+7
Статутні фонди, млрд грн	10,6	13,2	14,9	+4,3
Чисті страхові премії, млрд грн	12,4	15,9	12,6	+0,2
Чисті страхові виплати, млрд грн	3,9	6,5	6,0	+2,1
Рівень чистих виплат, %	31,4	40,8	50	+18,4
Обсяг сформованих страхових резервів, млрд грн	8,3	10,9	10,1	+1,8
<i>в т. ч. резерви зі страхування життя</i>	0,9	1,6	1,8	+0,9
<i>технічні резерви</i>	7,4	9,3	8,3	+0,9

Джерело: розраховано за даними Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг // <http://www.dfp.ua/>.

Аналіз даних таблиці 1. показує, що кількість страхових компаній скоротилася у 2009 р., за вказаний період було виключено з державного реєстру 34 страхові компанії. Це підтверджує те, що ринок страхування продовжує капіталізуватися, тобто на ринку залишаються найбільш «сильні» страховики, а «слабкі» його покидають. Як і передбачалося, 2009 рік став роком зниження такого показника як валові та чисті страхові премії, порівняно із 2008 р., відповідно знизилася і страхові виплати. Поряд з тим, що у період 2001–2008 рр. спостерігалася позитивна тенденція до зростання страхових платежів на душу населення, порівняно з іншими країнами, він є досить низьким. Серед країн Східної Європи він суттєво відстає, наприклад, у 20 разів від аналогічного показника у Словенії, в 11 – від Чеської Республіки та у 9 разів – від Польщі [4, с. 12].

При проведенні аналізу ринку страхування за таким показником, як рівень виплат за видами страхування, можна побачити його зростання у динаміці. Це вказує на те, що страхові компанії, поступово наростивши фінансові ресурси, безпосередньо покращують роботу у сфері здійснення страхових виплат (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень страхових виплат вітчизняних страхових компаній у 2007–2009 рр. (%)

Види страхування	Рівень валових виплат			Рівень чистих виплат		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Страхування життя	3,0	3,4	7,6	3,1	3,4	7,6
Види страхування інші, ніж страхування життя, у т. ч.:	24,3	30,6	34,0	33,4	43,7	50,7
добровільне особисте страхування	41,4	40,4	48,8	45,1	42,8	53,1
добровільне майнове страхування	24,1	31,7	35,7	34,6	48,2	58,4
<i>в т. ч. страхування фінансових ризиків</i>	28,3	43,5	85,0	53,2	104,7	174,3
Добровільне страхування відповідальності	7,9	3,3	2,4	13	6,6	4,5
Недержавне обов'язкове страхування	19,4	26,4	28,6	20,7	27,9	31,9
<i>в т. ч. страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів</i>	25,3	35,5	38	25,8	36,4	41,6
Державне обов'язкове страхування	111,4	94,8	94,7	111,4	94,8	94,7
Всього	23,4	29,4	33	31,4	41,0	47,8

Джерело: розраховано за даними Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг // <http://www.dfp.ua/>.

Високий рівень валових страхових виплат (відношення валових виплат до валових премій) спостерігався сукупно за такими видами страхування: добровільного особистого страхування – 48,8 % у 2009 р. (за 2007 р. – 41,4 %), добровільного майнового страхування – 35,7 % (за 2007 р. – 24,1%). Рівень чистих страхових виплат (відношення чистих виплат до чистих премій) за 2008 р. становив 41,0 % (у 2007 р. – 31,4 %). Високий рівень чистих страхових виплат у 2008 р. спостерігався за видами добровільного майнового страхування – 48,2 %, а також добровільного особистого страхування. Така ситуація є позитивною, з точки зору потенційних клієнтів, адже дає впевненість у тому, що при укладанні

страхових договорів страхувальник одержить страхове відшкодування або страхову суму. Обсяг страхових послуг, який надається населенню України, свідчить про досить незначний його рівень. Так, частка забезпеченості страховим захистом будівель приватного сектора становить лише 1 %, добровільного медичного страхування – 2 %, страхування життя – 6 %, добровільного страхування від нещасного випадку – 7 %, страхування туристів – 8 %, страхування автомобілів – 12 % [4, с. 12]. Для 2009 р. стало також характерним зниження купівельної спроможності населення та зниження реальних доходів. У майбутньому при зростанні виробництва та покращанні фінансової ситуації у країні така динаміка рівня виплат сприятиме збільшенню кількості укладених договорів страхування, особливо це необхідно для потенційних страхувальників – фізичних осіб.

Якщо розглянути такий показник як концентрація ринку страхування за надходженнями валових страхових премій у 2009 р., то можна констатувати, що на першу сотню страхових компаній «non-life» припадає понад 90 % всіх страхових премій, а зі страхування життя – на перші 20 страховиків. Тому можна прогнозувати і подальше зниження кількості страхових компаній, які будуть або припиняти свою діяльність, або поглинатися більш капіталізованими страховиками (табл. 3).

Таблиця 3. Концентрація ринку страхування в Україні у 2009 р.

Перші страхові компанії (Тор)	Страхування «life»		Страхування «non-life»	
	надходження премій, млн грн	частка на ринку, %	надходження премій, млн грн	частка на ринку, %
Тор 3	449,1	54,3	2193,2	11,2
Тор 10	669,3	80,9	5741,4	29,3
Тор 20	787,5	95,2	9612,5	49
Тор 50	827,8	100	14742,7	75,2
Тор 100	*	*	17702,6	90,3
Тор 200	*	*	19352,2	98,7
Всього	827,3	100	19614,7	100

Джерело: [11, с. 34].

Фактично даний показник свідчить про те, яка кількість страхових компаній на сьогодні потрібна нашій країні. У сфері ризикового страхування практично функціонує 200 страховиків, а у сфері страхування життя – 20.

Вважаємо, що за підсумками 2009 та 2010 рр. основні показники ринку страхування суттєво не зростуть, можливо відбудеться і незначний відтік страхових компаній, які не зможуть працювати у нових умовах, запропонованих Податковим кодексом України. Найімовірніше, невеликі за обсягами страхові компанії будуть зливатися з більш сильними страховиками, зростання кількості

страхових премій можливе за умови поживлення ринку кредитування. З огляду на те, що за кілька останніх років не відбулося кардинальних змін ні у регуляторному, ні у законодавчому плані, ні у практичній діяльності страховиків, то у цьому році радикальних змін очікувати не варто.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вітчизняний ринок страхування за останні три роки характеризувався неоднозначними тенденціями. Характерною його рисою стало те, що за умов фінансової кризи ринок страхування відреагував зниженням основних показників, зокрема страхових премій та виплат, зменшенням кількості страховиків. За ринкових умов господарювання ринок страхування реагує, навпаки, бажанням потенційних страхувальників збільшити кількість укладених договорів страхування та, відповідно, зростанням рівня страхових премій, тобто адекватним бажанням клієнтів є захистити себе в умовах кризових явищ. На жаль, ринок страхування в Україні залишається слабо розвиненим, а його роль у формуванні фінансової безпеки є досить слабкою. Така ситуація пояснюється, в першу чергу, тим, що ринок страхування лише розпочав формуватися трохи більше ніж 20 років тому. Залишається невирішеною на ринку страхування і проблема недовіри до страхових компаній, через що підприємства досить рідко звертаються до страховиків цілеспрямовано, крім того, низький рівень доходів більшості громадян не сприяє залученню до страхових відносин. Досить проблематичним в Україні є залучення юридичних осіб і громадян до обов'язкових видів страхування, адже при досить широкому їх переліку не запроваджено як обов'язкове – навіть медичне страхування. Головною проблемою нині для ринку страхування залишається відсутність споживчого попиту. Поступове вирішення цих та інших проблем, покращання добробуту населення, збільшення довіри до страхових компаній сприятиме тому, що ринок страхування стане однією з важливих складових фінансової безпеки держави.

Перспективи подальших досліджень будуть присвячені поглибленню досліджень щодо посилення ролі страхування у системі забезпечення фінансової безпеки України.

Література

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: КНТЕУ – 2004. – 760 с.
2. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування. Монографія / Л.С. Шевченко та ін.; ред. Л.С. Шевченко. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків.: Право, 2009. – 312 с.
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.

4. Залетов О. Страховий ринок потребує структурних реформ / О. Залетов // Страхова справа. – 2010. – № 1 – С. 10–13.

5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

6. Кузьменко В.В. Економічна безпека та сталий розвиток: регіональний аспект: монографія / В.В. Кузьменко. Дон. нац. ун-т екон. і торг. ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНеут, 2008. – 145 с.

7. Мазуренко В.І. Світові фінансові кризи та національна економічна безпека: теорія і методологія монографія / В.І. Мазуренко. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський ун-т». – 2007. – 511 с.

8. Марушко Н.С. Фінансова безпека підприємства в системі залучення капіталу / Н.С. Марушко // Нац. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 2. – С. 249–252.

9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

10. Про Раду національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]: Закон України від 6 берез. 1998 р. № 183-98-ВР. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

11. Страховий ринок України в 2009 році // Альманах фінансових послуг: 2010: інформаційно-аналітичний довідник. К., 2010. – С. 32–41.
